

ПРИКАЗИ

Михаило Војводић, СТОЈАН НОВАКОВИЋ И ВЛАДИМИР КАРИЋ, Београд 2003, 618

Књига професора Михаила Војводића скреће пажњу већ својим прецизним и на први поглед једноставним насловом „*Стојан Новаковић и Владимир Карић*”, насловом који спаја две комплексне, креативне, плодне, ангазоване личности. Стојан Новаковић (1842-1915) - историчар, филолог, политичар, дипломата, државник и Владимир Карић (1848-1894) - правник по образовању, географ по стручном и научном опредељењу, педагог, публициста, државни чиновник, национални радник, српски конзул у Скопљу, исписују причу која умногоме превазилази њихов међусобни однос и проговара о неизвјесној судбини хришћанског становништва европске Турске. Два имена, два јавна радника,

две сложене природе, две историографске непознанице повезује везник „и”, везник који спаја различите животне судбине, каријере, неистоветна стицања „научног имена”, умногоме другачије позиције на политичкој сцени и у друштвеном животу, по темпераменту, навикама, политичким опредељењима, карактеру, сензибилитету два сасвим различита човека. Везник „и” симболизује тринаест година познанстава, небројено много сусрета, мноштво размењених писама, исто толико проблема, молби, жалби, идеја, мука, потрошених енергија, радости и разочарања, заједничких брига и послова. Везник „и”, који је некада на особен начин повезивао Стојана Новаковића и Владимира Карића, као да

је током деценија избледео. Историјари, посвећени темама српске дипломатије и науке, о овим двама личностима су писали не уочавајући њихов динамични и сложени интелектуални и политички однос. Сада ту занимљиву и важну везу Новаковића и Карића реконструише књига коју потписује проф. Михаило Војводић.

О каквој је књизи реч? Чине је две добро уклопљене, мисаоно кохерентне, сасвим историографски нове и истраживачки утемељене целине: монографија „*Стојан Новаковић и Владимир Карић*” и збирка докумената „*Прејиска 1888-1891*”, коју чини 247 писама (од којих 126 службених). У питању су две приче, на исту тему. Прва од њих, у хронолошком оквиру дужем од три деценије (1865-1897), посматра Стојана Новаковића и Владимира Карића у контексту времена у коме су живели, простора са кога су потекли, народа коме су припадали и служили, знања које су стекли, идеја које су их опседале, послова којима су се посветили, навика које су баштинили, дела која су чинили. Друга, опет омеђана годинама 1888. и 1891. доноси мноштво детаља из сфере личног (приватног) и јавног, презентује најинтимније мисли, чврста убеђења али и службене ставове, искуства стечена у националном раду, идеје које треба промислити и оживотворити, политику коју треба водити. Прву „причу” исписује проф. др Михаило Војводић, истраживач са неугаслом вољом за новим архивским трагањима, научник особеног стручног сензибилитета, професор чије

поуке млађи помно слушају и дуго памте, историчар који је свој стручни живот посветио изучавању дипломатске историје XIX века, историје европског југонстока, источног и балканског питања, националне историје друге половине XIX и првим деценијама XX века, писац 13 књига, аутор преко 250 научних и стручних радова, приређивач више томова архивске грађе. Другу причу приповедају приватна и службена писма којима Стојан Новаковић и Владимир Карић „задужују” један другог. Од првог писма, посвећеног књизи Офејкова о Македонији (30. јануаром/ 11. фебруаром 1888.), до последње, 247. по реду, у коме Карић сапоштава вест о обезбеђењу простора за српску школу у Скопљу (23. октобром / 4. новембром 1891), прошло је око 1360 дана, што говори о интензитету преписке (писмо на сваких 5-6 дана). Писана, већином, из Београда, Цариграда и Скопља, приватна и службена преписка свој богати садржај дугује духу и обавештености њених аутора који су заузимали значајне положаје у државној администрацији (Новаковић је министар просвете и посланик у Цариграду а Карић високи државни чиновник у Министарству просвете и црквених дела, Министарству иностраних дела и конзул у Скопљу). У питању је сведочанство веома специфичног историјског извора какво је писмо.

Изворну утемељеност монографије чини мноштво историјских извора различитог карактера, значаја, садржаја, провениенције, похрањених у Архиву Србије, Архиву САН-у, Ру-

кописном одељењу Народне библиотеке Србије, Архиву Историјског института. Преписка Новаковића и Карића прикупљена је дугогодишњим радом проф. Војводића у бројним архивским институцијама. Реч је, најчешће, о записима који су дешифровани, поређани хронолошким редом и презентовани у целини са додатним прилозима који су их пратили. Посебно треба истаћи да ниједно од објављених писама није коришћено при писању уводне студије чиме читалац добија прилику да аутентично тумачи преписку и са њом успоставља „креативни дијалог”. Језик историјских извора презентује важан, занимљив и уверљив поглед на сложене прилике у Македонији, на Косову и Метохији, Србији, у Турској. Информације које преписка доноси су богате, асоцијативне, важне, поверљиве, понекад у виду прекора, трача или гласине, често чине и интимне.

Пратећи сложен и слојевит однос два пријатеља, интелектуалца, национална радника проф. Војводић пише о времену у коме отпочиње самосталан живот српске државе, настају планови о озбиљним реформама у сфери просвете, бивају успостављени дубљи и трајнији темељи државе, „борба” књигом и пером лагано добија превагу над ратним јунаштвима у пословима на успостављању јединства и целокупности српског народа. У питању је време у коме су интелектуалне и политичке елите српског народа принуђене да одређују путоказе за будућност и дефинишу циљеве којима ће служити генерације. Аутор слика

простор од Београда до Цариграда и на њему уочава посебности Србије, прилике у европској Турској (Македонија, Косово и Метохија), расположења балканских држава (Бугарска и Грчка), интересе великих сила (пре свега Турска и Русија). Из историјског, етнолошког, психолошког, политичког угла посматра Београд, Цариград, Скопље. Занима га привреда, финансије, друштвене групе. Пажњу посвећује превасходно Новаковићу и Карићу али и целокупном политичком, интелектуалном и културном миљеу у коме они делују. Преко своја два јунака аутор посматра генерацију која је обележила једно време, нараштај који је веровао да има мисију, да је његов задатак да просвети, уздигне, ослободи, уједини свој народ и формира европски уређену државу. У питању је генерација политичара и интелектуалаца спремна да себе подреди том циљу, људи који су постали његови извршиоци и његове жртве, вечити незадовољници, гунђала, непријатни и непожељни саговорници, разочарани маштари, прегаоци и у политици, науци, култури који су желећи да надокнаде пропуштене векове настојали да створе програме не за више деценија унапред, без страха „пред озбиљношћу и величином замисли”. Генерација која спремно подноси напоре и жртве, троши големе енергије, формулише циљеве, остварује мале успехе и доживљава велике поразе и разочарања, националне акције подређује и уклапа у интересе великих сила, припрема се за будућност покушавајући избегне поразе намењене малим народима и

државама, „купује” време покушавајући да опстане, економски и финансијски ојача, модернизује и, просветно уздигне земљу, дипломатски и војно буде спремна за време и изазове који долазе.

Професор Војводић пише о различитим каријерама и животним путевима Новаковића и Карића, њиховом првом сусрету (1881. године у Главном просветном савету), блискости научних погледа и корисности размене мисли (та се веза посебно утемељује почев од 1886. године), дуготрајном пријатељству и искушењима која намеће службени однос нижег и вишег државног чиновника, основним задацима националне политике ((посебно после закључења важних конвенција са Турском 1888. године). Истраживања идентификују уложене напоре на ширењу српске књиге, приказују конзулске и посланичке дане, реконструишу мукотрпно формирање првих српских институција, проговарају о неповерењу турских власти, отпорима локалних првака, неискрености Васељенске патријаршије. У средишту пажње је црквено-школско питање али и сукоби са „гркоманском” и бугарском пропагандом, настојања да се преко Цариграда и Атине подржи „српска акција” у Скопљу, покушаји да на поједине владичанске тронове у европској Турској дођу српске владике. У том контексту тајна и јавна културно-просветна акција представљала је најважнији правац спољне политике Србије према Турској (просвећивање, освешћивање, ширење „српске идеје”). Из преписке постају видне калку-

лације и анимозитети који карактеришу политички живот, политички менталитет и политичку културу балканских престоница. Приказује се „морална криза”, „партијска острашћеност”, „душевна немоћ”, огрезлост у „партизанству”, спремност да се отима и краде од државе у време када је Србији потребно „највеће спокојство духа и моћна прибраност.” Јасно се препознаје „моћ новца” којим се у Цариграду „све може постићи” а, у вези са њим, и вештина вођења политике која у себи сажима употребу „бакшиша”, као „аргумента” у преговорима и прикупљању информација, примену „звечеће дипломатије” какву је употребљавао и кнез Милош јер је у турским европским провинцијама све, па и „душа на продају”. Уз то извори констатују злоупотребе, крађе, расипање, велику игру у којој учествује Порта, Фанар (Патријаршија у Цариграду), Егзархија, Русија, жалосну чињеницу да у одсуству „осећаја народности” „кеса” решава првенство Срба, Грка и Бугара на Југу. Из писама постају видне размере шиптарског насиља у Косовском вилајету. То се уклапа у слику Царства које умире, у коме постоји насиље, гдје влада општа корупција и несигурност, где власт нема контроле над свим територијама. Документи чине уочљивим путеве који од „једносмерних дипломатских акција” воде ка српском и словенском становништву Старе Србије и Македоније са циљем да оно задобије „духовни идентитет”. Преписка доприноси сагледавању процеса „језичког уједињења”, „пробијања” „бугарског зида” који је план-

ски, почев од 1870, спутавао Србију на Југу, „удара у бугарску писменост”, учинка публикације попут „Македонског буквара”, „Македонске читанке”, „Српског буквара”, „Српске граматике”. Преписка на својеврстан начин осветљава неке од прагматичних елемената српске политике у Турској - подмићивање турских чиновника и грчких владика, анимирање Русије, дистанцирање према Бугарској, сарадња са Грчком, планирање просветне и свештеничке елите из Старе Србије и Македоније, слања занатлија и трговаца у Турску и формирање економских центара и колонија, колонизовање Шумадинаца, изградња институција. Из грађе се види сазревање политике која у неколико етапа настоји да оствари „отцепљење од бугаризма”, „подстицање македонског дијалекта”, „посрбљавање македонизма” али и двоструки идентитет Новаковића и Карића који, мимо политике, наступају као заштитници аутентичног македонског културног наслеђа. У питању су политичке и интелектуалне фигуре које, поред бројних разлика, могу да послуже као прототип за лик предкумановског српског интелектуалца - искреног и отвореног, често непријатног, систематичног и фанатично радног, спремног да сазнаје и учи (глад за знањем), ерудитски образованог, национално романтичног, обавештеног, упорног до тврдоглавости, рационалног и критичног али и џангризавог, личног, мелахоличног. Иако обојени личним тоновима важни су и они делови сачуваних писама у којима Новаковић и Карић

понекад преоштро искључиво дисквалификаторски говоре о појединцима и институцијама преоштро, искључиво.

Преписка Стојана Новаковића и Владимира Карића указује на озбиљност са којом су српске политичке и интелектуалне елите водиле Србију. Искуство бављења политиком учило их је да националне послове треба водити тако „да никада не буду у сукобу са постојећим знањем и науком”. Мудрост им је налагала да се треба клонити мегаломанија које задиру у просторе других балканских народа и да отуда треба тачно и прецизно дефинисати сопствене интересе, практичне циљеве, могуће границе, политику са реалним изгледима на успех. Били су убеђени да друштво са „лошом школом” нема будућност јер је, по њима, школа својеврсни барометар за све промене и сва заостајања у једном друштву. Сматрали су да се на школи најлакше „чита” бахатост, небрига, запушеност и „шарлатанство” једног друштва. Школу су доживљавали као „пут напретка Србије”, међусобног повезивања делова српског народа на ослобођењим и неослобођењим територијама, стварања јединствених државних и националних заједница. У временима која нису била наклоњена малим државама Балкана сматрали су да треба „радити” књигом, школом, спремним и способним учитељем, „бестелесним силама”. Упозоравали су на опрезност са којом у политици треба користити традицију која може изазвати подозрења суседа, неразумевање, страхове. Били су свесни да Србија

није у стању да учини више од дипломатског протеста и притиска и добије више од скромног уступка. Знали су да је за више од тога потребна материјална снага, дипломатска иницијатива, модернована војска као аргумент политике и дипломатије. Били су убеђени да појединац мало шта може сам у „националном раду” али, такође, да не треба чекати ни на

државу вечно заокупљену другим питањима и проблемима.

Допадљиво написана и оригинално компонована књига „*Стојан Новаковић и Владимир Карић*” свакако ће наћи пут до читалачке публике. Тиме ће напор професора Војводића и труд и поверење издавача (Архив Србије и Издавачка кућа „Слио”) на најбољи начин бити награђени.

Љубодраг Димић

В. Пулевић и Н. Самарџић: **ФИТОНИМИ И ЗООНИМИ
У ТОПОНИМИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ,**
Подгорица 2003.

Топономастика као помоћна историјска наука у Црној Гори је први пут књишки обрађена у мојим радовима (уббенику), крајем деведесетих година XX вијека. Наравно, појединих истраживачких радова било је и раније. Тако су, на примјер, на тој тематици урађене и двије тезе др Марка Цамаја.

За мање упућене да подсетимо: *топономастика* је помоћна историјска наука која се бави изучавањем топонима, њиховом историјом, појавом и значењем. У ширем смислу ријечи то је наука о мјесним именима. Скуп географских назива означава се ријечју *топонимија*. Иначе, сама ријеч *топоним* је грчког поријекла, топонимско, област, земља + оним (старогрчки) име, назив. Дакле, ова сложеница служи за именовање природних објеката и оних на земљи које је осво-

јио човјек, а који су јасно фиксирани у датом региону (град, село, дио земље, територија, комуникација итд.). Сматра се да је топонимика синтеза лингвистике, историје и географије. Када се говори о историјској компоненти мисли се, прије свега, на историју језика, а мање на историју народа и државе. У најужем смислу ријечи топономастика или топонимија дио је лингвистичке гране - ономастике, која се опет с лингвистичког становишта обично сматра дијелом *лексикологије*. *Ономастика* је научна дисциплина која проучава властита имена, законитости њиховог образовања, развитака и трансформације. Грчки - ономастиком - вјештина давања имена.

Када је ријеч о књизи која у наслову, поред ријечи - топонимија - садржи и изразе - зооними и фитоними, дужни смо се осврнути и на њих.